

MEDALION

HERCEG JÁNOS

Anyám szerette a régi, nagy ünnepnap ebédeket. Mikor leültünk a fényesre vasalt fehér abrosszal leterített asztalhoz, diadalmos mossollyal tette elénk a tálát. Az arca is ünnepélyes volt koszorúba font fehér hajával, mintha csak a borvörös blúza kivágásába tűzött elefántcsont Diana-fejet akarta volna utánozni, melyet apám hozott egy havas reggelen, mikor már megkezdődött a téli szünet, s ezért ágyban maradhattam még.

Házunk ereszen hosszú jégcsapok lógtak, s oly nagy volt a hó az udvaron, hogy Ludi Vrányó nem győzte lapátolni. Félóránként bejött, hogy nagyokat fújjon óriási markába, s végül megigya a krampampulit, amelyen kék lánggal égett a rum. Mély hangon dörögött a bolond legény, s oly esetlenül topogott a konyha kövén klumpába bújtatott lábával, mint a medve.

És azt mondta, hosszú nyakát előrenyújtva, könyörgőn:

— Ne sírjon, nagysága! Ne sírjon, megjön a vonat!

Mert anyám a sparherd mellett ült, s úgy nézett ki a jégvirágos ablakon a messzeségbe, mintha annak a vonatnak a havas utcán kellett volna befordulnia, Senkele kocsmájánál, fenn a sarkon, ahol lehorgasztott fejjel álltak a muraközi lovak a speditőrökre várva.

A háborúnak már vége volt, de éjszakánként azért még rejtélyes lövöldözést lehetett hallani. mire anyám felült az ágyban, s halkán kérdezte:

— Hallod te ezt?

Volt, hogy nem is feleltem, hanem rögtön elmerülve az álomba, oly tisztán láttam a cingár Nemanja Trcet füstölgő cigarettával a szájában hetykén vonulni a főutcán, mintha magam is ott lettem volna a közelében valahol. Fényesre vikszelt sárga bőrkamásnija volt, amelyet a tiszték viseltek a háborúban, s mindenki félt tőle.

Orosz hadifogságból jött, s azt mesélte mindenütt, hogy itt is kitör hamarosan a forradalom. Egy éjszaka harcba keveredett a rendőrökkel, aztán kibékült velük, s együtt mentek el innen.

Most kinn állt a Béka-boltos a boltja ajtajában, sálgalléros bundában, szivarral a szájában, s Nemanja Trc félvállról odaszólt neki:

— Mennyiért adja el ezt a békát?

Nagy zöld béka volt a bolt kirakata fölötti címtáblára festve, s most egyszerre élő lett és óriási. Ügetve jöttek a társzekér elé fogott muraközi lovak, s a bőrkötényes speditőrök nagy ügyvel-bajjal rakták fel rá azt a békát. Aztán csettintettek a lovaknak, és elhajtottak vele.

Álom volt, s azon a reggelen mégiscsak megjött az apám.

— Nem vártalak már — mondta anyám, és hátat fordított neki.

— Akár ne is jöttél volna! Mindenki rég megérkezett, csak te nem!

— Zidani Mostnál elakadt a gyors — felelte apám könnyedén, és széles mozdulattal vetette le rókaprémes vasutas bekecsét, amivel egyszerre csapta meg orromat a kintről hozott hideg és a ruhájából áradó keserű cigarettafüst szaga. Odalépett a még mindig háttal álló anyámhoz, két kézzel markolta meg a vállát, fejét oldalra billentette, úgy próbált az arcába nézni. — Három nap és három éjjel rostokoltunk a hóban, amíg kiástak bennünket! Azt hittem, megvesz az isten hidege! És nézd csak, mit hoztam neked! Egy medaliont! — S mindjárt a mellére tűzte.

— Mesebeszéd! — kiáltotta Ludi Vrányó a konyhában, és jól-lehet csak a hangja hallatszott, őt magát nem lehetett látni, mégis tudtam, hogy ott guggol a tűzhely nyitott ajtaja előtt, és arcát pirosra festi a láng. — Az este is jött egy vonat! Meg tegnapelőtt is! Mindennap jönnek a vonatok! És hozzák be az asszonyok faluról a zsírt!

De anyám haragja megenyhült, apám meg nem törődött a bolddal.

Délutánra ki is aludta magát, s azt mondta:

— Mi az, még nem vagy készen? Mindjárt itt lesz a szánkó!

Akkor már mind kinyitottak a boltok, csak még kapni nem lehetett semmit. A cukorért sorba álltunk, a kenyeret jegyre adták, s kilenc órára kiállt a pék az utcára atlétatrikóban, rövid fehér vászonadrágban, keresztbe font karján kidagadtak az izmok, s csak állt így, és forgatta a fejét, hogy kicsit lehűtse magát a hidegben a forró pékműhely után.

— Hova hajtsak, goszpodár? — nézett hátra üléséről a fiákeres,

aki az első kiadósabb óra szánkó elé fogta koromfekete lovát, s ki se kellett nagyon mennie az állomásra, hogy behozza az utasokat, oly sokfelé szólította a megrendelés, alig győzött mindenhova elmenni.

— Hajts körül lassú trappban háromszor a városon, aztán majd meglátjuk — felelte apám, és egyik karjával engem ölelt át, másikkal anyámat.

A lónak aprókat szikrázott a fekete szőre, ahogy ráesett az esti fény a kirakatokból, s a szánkó gyönyörű volt. Sátor nélkül siklott az úton, ellentétben a fiákerrel, amely felhúzott, súlyos bőrsátrával csupa rejtély volt. És ezt sárgára festették, csak az ülését fogta körül egy alacsony, esztergályozott babákból álló piros keret, mint a körhinta kocsijait.

Később, nagy sokára én egyszer Zizit vittem így szánkón körül egy messzi városon, ahol éppen ugyancsak estébe ért a délután, s ahol senki sem ismert bennünket. És jóllehet még nagy hegyek is hajoltak fölénk, s éppígy orrunkba szúrt a hideg, mint gyermekkoromban, hol volt ez attól a téli délutántól!

— Tündéri! — ujjongott Zizi ennek ellenére. — Nem, nem, ezt sose fogom elfelejteni, drágám! Igazán boldoggá tettél!

Aztán, persze, elfelejtette, mint oly sok mindent még.

— Wohin, bitte? — kérdezte ez a fiákeres is mély hangon, amelybe belecsengettyűzött Zizi nevetése, s én kedvetlenül böktém oda:

— Wo sie hin wollen!

Apámnak mégis célja volt azzal a szánkóúttal. Nemcsak anyámat akarta jókedvre hangolni, hogy megbocsássa neki hosszú elmaradását ki tudja, hol és ki tudja, miért. Mert miután szemét lehunyva sokáig álmodozva ült közöttünk, oda se bojszintva Falcione Sándor úrra, aki vadászpuskával jött át a főutca sarkán, és egy véres orrú, üveges szemű nyúl lógott az oldalán, ahogy a mezőről érkezett, egyszer csak odaszólt a bakra, mint akinek hirtelen eszébe jutott valami:

— Gyerünk ki a vásártérre!

Züllött kiskocsmá volt a vásártéren, ott várt ránk, mint aztán kiderült, a hetyke Nemanja Trc meg egy kék szemű, szakállas fiatalember.

— Itt majd forralt bort iszunk, és kicsit megmelegszünk! — mondta, és a banyakemence mellé ültetett le bennünket, maga pe-

dig letelepedett a másik asztalhoz Nemanja Trc és a szőke, szakállas fiatalember közé.

Úgy suttoztak összebújva, mint később megállapítottam, akár csak az összeesküvők, mikor elhatározták, hogy megölik a kacsaringós bajszerű Vilmos császárt. Apám feltehetően elmondta, mit végzett Stájerban, s anyám síró hangon tett szemrehányást neki, amikor visszaült közénk:

— Nem szeretem, ha ilyen gyanús alakokkal adod le magad!

Én másnapos peracet rágcáltam, minden figyelmemet az evésre összpontosítva, hogy ne kelljen látnom apám lángra gyúlt, haragos arcát. A kemencesutból előmászott egy gyűrött és öreg cigány, három-négy pengetéssel felhangolta tenyérszerű tamburáját, és halkán cincogni kezdett.

— Neked senki se jó! — mondta apám, és elfordult, kibámult a kocsmajó ablakán a sötétbe. — Hogy jössz hozzá, hogy lenézd a szegény embereket? Mert te nem szegény lány voltál, amikor elvettelek?

Sírni szerettem volna, mint mindig, ha összeeszték valamin, de szégyelltem magam, mert Nemanja Trc éppen odasandított kalapja karimája alól, s a cigány is közelebb lépett. Apám kis ideig még hallgatott, aztán halkán dudorászni kezdett.

— Gyerünk! — állt fel erre anyám, apám pedig megemelte kalapját a csámpás, kövér kocsmárosné előtt, majd mintha mi se történt volna, belekarolt anyámba.

A boltokat már bezárták, az utcák kihaltak lettek, s csak a hó világított, meg a ló horkantott olykor bele a csillingelésbe szárazon, így értünk haza.

Aztán mikor már olvadóban volt a hó és múltóban a tél, s az eperfa legmagasabb ágán búgni kezdett a vadgalamb, egy reggel lélekszakadva berontott Ludi Vrányó.

— Megint elvitték! — kiáltotta. — Mind a hat gyereke ott sír a városháza előtt! De kijött a kapitány úr, és azt mondta, Nemanja Trc többé nem kerül haza! Mert hat rendőr kísérte le Belgrádba!

Apám megállt a nyitott ajtóban hosszú hálóingében, melyet a nyaka körül s elöl a nyílásnál kis piros karikák szegélyeztek, a haja borzas volt, ahogy az ágyból ugrott ki, s rárivallt a remegő Ludi Vrányóra:

— Mit ordítasz itt?! Fölriasztod az egész szomszédságot. Eredj szépen ki, söpörd el az utcát, csinálj aprófát, és hallgass!

— Na csak mondom! Érdekes maga!

— Látod, látod — siránkozott anyám. — Most én is reszket-hetek, hogy veled mi lesz. Mégiscsak át kellett volna mennünk a határon, ha már nem tetted le az esküt. A múlt héten Berkesék is elmentek...

— Én nem megyek sehova, érted? Ha elvisznek, hát elvisznek. Nem leszek egyedül. És ne félj, van annak annyi esze, hogy kivágja magát!

Nemanja Trcre mondta ezt, de tévedett. Egy hétbe se telt, s hosszú temetési menet vonult az Apatini úton. Pap sem volt, keresztet se vittek, csak a hat gyerek sírt a koporsó mögött, anyjuk szoknyájába kapaszkodva, s a lassan kocogó tollbóbitás lovak előtt Ludi Vrányó ballagott.

— Emlékszik még Nemanja Trcre? — tűnődtem el egyszer a messzeségen, mikor anyámnál ebédeltünk hosszú idő után megint, a roskadásig telt ünnepi asztalnál, karácsonykor vagy mikor. — Vékony emberke volt, fekete pofaszakállt viselt és szemébe húzott pörge kalapot...

— Nem is tudom már — révedt el. — Talán apád ismerőse volt.

Többre nem akart emlékezni. Félt az emlékek rendezetlenségétől, mint aki tudja, hogy amit az idő elsimított, nem kell bolygatni többé. Apámat is ő tartotta vissza minden veszélytől, s nekem sokáig nem tudta megbocsátani Zizit. Hogy miatta akartam elválni, otthagyni a családomat.

— Ha csak egyszer látná s beszélne vele — mondtam könnyörgőn, hogy legalább ő értsen meg —, nem haragudna rá, s megszeretné.

— Nem akarom látni! — felelte kurtán, hidegen, s évekig érezte velem a rosszállását. Ziziben viszont nem volt szemérnyi gyanakvás sem anyámmal szemben. Nem is jóhiszeműség volt ez nála, hanem az érzelmi süketségnek egy olyan heveny változata, amely idővel mindenre kiterjed.

— Olyan, mint te? — fogta két tenyerébe az arcomat, mintha én magam nem lettem volna elég neki, anyámat is szeretni akarta volna, azért kérdezősködött róla. — Ilyen csendes, halk szavú, lassú-víz-természet, mondd?

Különben ez volt az utolsó ebédünk anyámnál hosszan tartó betege, majd a halála előtt. Tibi a remek pulykapecsenye után lustán végigheveredett a rózsás díványon, Lüsü a hosszú, lehangolt zongorán próbálta kikalapálni Chopin valamelyik etűdjét. Anna kezdte lehordani az edényt az asztalról, mire anyám rászólt:

— Hagyd, fiam, majd én elmosogatok, ha elmentek.

Én meg mintha magam lettem volna a régi házban, félig lehunyt szemmel szunyókáltam a hintaszékben, míg a folyosó ajtajának csillag alakú kék és piros üvegmozaikján át bágyadtan sütött be a nap.

HERCEG JÁNOS NOVELLAÍRÁSA*

1933-ban adja ki Herceg János első novellás kötetét, a *Viharban* címűt. Nyolc rövid írást tartalmaz a kötet, amelyek az irodalomtörténész (Bori Imre) szerint ma is az író remekei közé tartoznak. Nem is szabályos novellák ezek. Hangulat- és álomképek, állapotrajzok és látomások inkább, erős expresszív vonásokkal, gyakran a lírai közlés felé tájolva. A világot is sajátos látószögből, hőseik — gyerekek és öregek, bolondok és ködlovagok — kibicsaklott, kifordult nézőpontjából láttatják, ám sohasem idillikusan, sohasem az anekdota hagyományának a jegyében. Világképük tele igazságtalansággal, örülettel, szorongással.

Herceg János a korabeli avantgarde-törekvéseknek róttá le ezzel a kötettel az adósságát. Írói pályájának elején éppen a lázas és lázadó irodalmi mozgások vonzáskörében született írások állnak, versek, novellák, regénykezdet. De sohasem azonosodott velük hiánytalanul. Munkásságának mindig voltak, a húszas évek végén, de a harmincasok elején is — amikor a jugoszláviai magyar irodalomban (Szenteleky programformáló működése előtt) még erősen hat a Kassák ihlette aktivizmus, a költői beszédet az expresszionizmus (vagy pontosabban az expresszivitás) határozza meg —, hagyományos, a tradícióból származó jegyei és mozzanatai, amit mi sem bizonyít meggyőzőbben, mint éppen az, hogy a korai írások hősei (Kekez Tuna például), de élethelyzetei is később megérsődnek, vagy újra előfordulnak.

Azt jelzi ez, hogy Herceg János első novellás kötetének (vagy első írásainak) hangvétele, az írások expresszivitása, a bensőre összpontosító írói figyelem nem egyszerűen az ifjúkorral és annak lázaival, keresései-vel indokolt kirándulás az avantgarde törekvések vizeire, hanem a korszak irodalmával való közvetlen kapcsolat, az akkori írói célokkal és szándékokkal megegyező elhatározás, de olyan elhatározás, mely — a hagyományosság bizonyos jegyeinek megőrzésével — a vállalt lehetsé-

* Utószó Herceg János válogatott novelláinak Seja Babić fordításában megjelent kötetéhez. (H. J.: *Plavi topoljak*, Zombor, 1979)